

KS. JÓZEF DĘBIŃSKI* – TORUŃ

KATOLICKIE STOWARZYSZENIA MŁODZIEŻY W DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ W LATACH 1918-1939

Młodzieżowy ruch stowarzyszeniowy o charakterze katolickim istniał na terenie diecezji włocławskiej już od początku XX w. W okresie międzywojennym można mówić o trzech środowiskach młodzieżowych: młodzieży pracującej w rolnictwie, rzemiośle i przemyśle, młodzieży szkół średnich i młodzieży akademickiej¹. Sama organizacja młodzieżowa miała charakter patronalny. Podstawową komórką było koło lub oddział (zastęp), na którego czele stał patron - kapłan. Do pomocy miał radę opiekuńczą, w skład której wchodziły osoby dorosłe cieszące się autorytetem społecznym. Istniał też zarząd, do którego wybierani byli przedstawiciele młodzieży². Ruchowi stowarzyszeniowemu młodzieży, a zwłaszcza młodzieży żeńskiej patronował Katolicki Związek Polek. Ponadto przy żeńskim stowarzyszeniu istniało Koło Młodych Ziemianek, którego zadaniem było przygotowanie jego członkiń do pracy społecznej na wsi, a w dalszej perspektywie do podniesienia życia kulturalnego i gospodarczego wsi³. Przykładem troski o katolickie wychowanie młodzieży było powstanie (1913) jednorocznej Żeńskiej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Lubrańcu. Szkoła ta umieszczona została na terenie ogrodu rodziny Grodzickich, tzw. „Dolinka” (ok. 6 ha.), który to teren, założycielka szkoły Maria Grodzicka przekazała na własność Towarzystwu Ziemiańskiemu. Od jej imienia obiekt nazywano „Marysinem”. Do szkoły przyjmowano

---

* Ks. Józef Dębiński – dr hab. historii, profesor w Wyższej Szkole Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu.

¹ J. Majka, *Katolickie organizacje młodzieżowe*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 341. Organizacje młodzieżowe początkowo nosiły nazwy: Katolickie Towarzystwo Młodzieży, Towarzystwo Młodzieży Katolickiej lub Towarzystwo Opieki nad Młodzieżą.

² J. Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918-1939*, Toruń 2010, s. 522.

³ Majka, *Katolickie organizacje*, s. 346; „Kronika Diecezji Włocławskiej” (dalej KDW), 24 (1930) s.156, *Czynności pasterskie*.

w pierwszej kolejności córki okolicznych właścicieli gospodarstw rolnych w wieku 16-21 lat⁴.

Po pierwszej wojnie światowej młodzieżowa organizacja katolicka przybrała nazwę Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej (SMP) i działała w poszczególnych diecezjach przy pomocy sekretariatów generalnych. Od 1922 r. wszystkie diecezjalne SMP były zrzeszone w Zjednoczeniu Młodzieży Polskiej z siedzibą w Poznaniu. W stowarzyszeniach zalecano stosować te same metody pracy, co w harcerstwie⁵. Do stowarzyszenia mógł należeć każdy Polak od 14-25 roku życia. Członkowie nosili specjalne mundurki oraz odznaki. Zasadniczym celem stowarzyszenia było przede wszystkim kształtowanie właściwej postawy katolika i obywatela poprzez praktyki religijne (przystępowanie do sakramentów św. 4 razy do roku), kursy oświatowe, działalność dobroczynną, popieranie czytelnictwa wśród młodzieży, wspólne zabawy, ćwiczenia gimnastyczne i wycieczki krajoznawcze. Każdy z członków był zobowiązany również do opłacania składek. Przestrzegano apolitycznego charakteru organizacji⁶. Pomocą w aktywizacji SMP służyły specjalne pisma wydane przez Zjednoczenie Młodzieży Polskiej, jak: *Przyjaciel Młodzieży* dla stowarzyszeń męskich, *Młoda Polka* dla stowarzyszeń żeńskich. Pismem ideologicznym i instruktażowym dla kierowników stowarzyszeń był *Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży* i *Tygodnik Polski* w diecezji włocławskiej. Zjednoczenie posiadało też spółkę akcyjną *Ostoja*⁷.

W diecezji włocławskiej (do 1925 r. kujawsko-kaliskiej) po 1918 r. do zakładania SMP, zwłaszcza wśród młodzieży mającej ukończoną tylko szkołę powszechną, zachęcał bp Stanisław Zdzitowiecki. Na konferencji księży dziekanów 25 czerwca 1918 r. we Włocławku zastanawiano się nad zorganizowaniem w diecezji stowarzyszenia pod nazwą Towarzystwo Młodzieży Katolickiej, które skupiałoby wszystkie dotychczasowe organizacje młodzieżowe; niektóre z nich istniały już przy kółkach rolniczych. Została nawet wyłoniona specjalna komisja,

⁴ A. Marczakiewicz, J. Stępiński, *Słownik biograficzny Działaczy Kółek Rolniczych*, Warszawa 1992, s. 32-33; M. Grodzicka, *Wśród polskich pól przed laty. Wspomnienia*, Włocławek 1999, s. 166-167; W. Kubiak, *Dzieje Lubrańca*, Toruń 2006, s. 252-258. Wielkim orędownikiem powstania szkoły w Lubrańcu był bp S. Zdzitowiecki. W szkole oprócz przedmiotów ogólnokształcących (język polski, matematyka, nauka o Polsce, religia, geografia, przyroda i higiena) uczono także przedmiotów zawodowych, jak: zasady racjonalnego żywienia, ogrodnictwo, uprawa roślin, hodowla zwierząt, przetwórstwo, zasady kroju i szycia. Okres nauczania trwał 11 miesięcy (od 15 I do 15 XII). Szkołę do 1939 r. ukończyło ok. 300 dziewcząt.

⁵ S. Grzęda, *Jak pracować w Towarzystwie Młodzieży? Wskazówki dla kierowników i współpracowników*, Poznań 1914, s. 20, 30-62, 171.

⁶ Majka, *Katolickie organizacje*, s. 341; W. Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003, s. 199. Apolityczność stowarzyszenia potwierdza m.in. późniejsze (1932 r.) sprawozdanie powizytacyjne z parafii Tuliszków, w którym bp K. Radoński wskazywał na taki charakter SMP w Kiszewach i Ogorzelczynie.

⁷ Majka, *Katolickie organizacje*, s. 343- 344; KDWi, 25 (1931) s. 254-255, *Jak werbować młodzież do SMP*; L. Biłko, *Katolicka organizacja młodzieży pozaszkolnej*, w: *Księga pamiątkowa Zjazdu Katolickiego w Warszawie 28-30 sierpnia 1926*, Warszawa 1926, s.166. Najstarszym tego typu czasopismem młodzieżowym, wychodzącym w latach 1910-1939, był *Przyjaciel Młodzieży*. Miesięcznik *Młoda Polka* wychodził w Poznaniu w latach 1920-1939.

która zebrała się 4 września 1918 r. we Włocławku w celu dokładniejszego rozpatrzenia sprawy; w jej skład wchodził księża: Stanisław Majewski, Stefan Kuliński i Szczęśny Starkiewicz⁸.

Jak wspomniano, Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej działały pod kierunkiem sekretariatów generalnych. W diecezji włocławskiej, spośród powstałych w 1919 r. trzech sekretariatów generalnych, najbardziej ożywioną działalność przejawiał sekretariat generalny dla stowarzyszeń młodzieżowych, na którego czele stał od 20 września 1919 r. ks. Wincenty Zawadzki. To z jego inicjatywy na przełomie 1919/1920 powstały parafialne stowarzyszenia młodzieżowe m.in. w: Częstochowie w parafii św. Zygmunta (patron ks. Bronisław Kochanowicz) i w parafii Świętej Rodziny (patron ks. Antoni Godziszewski), Warcie (patron ks. Władysław Marcinkowski), Ciechocinku (patron ks. Jan Sowiński), Brześciu Kuj. (patron ks. S. Kuliński), Nieszawie (patron ks. Waław Boratyński), Rajsku (patron ks. Józef Mężnicki), Bełchatowie (patron ks. Leon Zaremba) i Piotrkowie Kuj. (patron Stefan Jastrzębski), Koninie (patron ks. Bronisław Mikusiński), Kaliszu (patron ks. Aleksander Kokczyński), Słupcy (patron ks. Władysław Ciesielski), Wieluniu (patron ks. Jan Osmelak). W tym czasie ks. W. Zawadzki zorganizował 33 stowarzyszenia, które liczyły ok. 4,5 tys. członków. Szczególnie aktywną działalność pod koniec 1919 r. przejawiało, istniejące już od 1917 r., Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej *Spójnia* we Włocławku, pod patronatem ks. Waława Waleckiego, a także, założone w 1919 r. przez ks. W. Zawadzkiego, Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej; posiadało dwie sekcje: zawodową dla przedszkolank (freblanek) i kulturalno- oświatową dla robotnic⁹.

Sekretarz generalny SMP, ks. W. Zawadzki, chcąc ożywić działalność parafialnych stowarzyszeń, zorganizował 14-15 kwietnia 1920 r. we Włocławku zjazd delegatów, który powołał do istnienia Związek Diecezjalny (Centrala Diecezjalna) Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej. W skład Zarządu Głównego Związku weszły osoby duchowne i świeckie: ks. S. Kuliński z Brześcia Kujawskiego, ks. W. Walecki z Włocławka, ks. Józef Pełczyński z Lubrańca, K. Sobolewski z Nieszawy, J. Kuczyńska, W. Wielomski i F. Zakrzewski z Włocławka, H. Afeltowi-

⁸ S. Zdzitowiecki, *Katolickie Związki Młodzieży*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” (dalej: KDKK), 12 (1918) s. 336; Tamże, *Parafialne Związki Młodzieży Katolickiej*, s. 337-342. Członkowie komisji postanowili, że na wsi dla Związku Młodzieży ma obowiązywać ustawa warszawska, a w miastach - ustawa poznańska. Według pierwszej organizacji młodzieżowe miały powstawać przy kółku rolniczym z zachowaniem przepisów Centralnego Związku Kółek Rolniczych, opiekę duszpasterską miał nad nimi sprawować proboszcz. Według ustawy poznańskiej protektorem był proboszcz, który mógł mianować patrona (osobę świecką lub duchowną), ten zaś powoływał okręgowych mężów zaufania, którzy stali na czele kółek składających się z kilku członków. Tam, gdzie nie było Związku Młodzieży, proboszczowie mieli obowiązek zatroszczyć się o założenie kółka rolniczego.

⁹ W. Zawadzki, *Od Sekretariatu Generalnego Stowarzyszeń dla Młodzieży w diecezji kujawsko-kaliskiej*, KDKK, 13 (1919) s. 357-358; Tenże, *Sprawozdanie sekretarza generalnego Związku Młodzieży Polskiej*, KDKK, 14 (1920) s. 59-60; Tamże, *Zjazd Księży Dziekanów 27-28 IV 1920 r.*, s. 151; Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej *Spójnia* zostało założone 23 IV 1917 r. W 1928 r. liczyło ok. 300 członków i posiadało sekcje: apologetyczną, eucharystyczną, śpiewaczą, teatralną, zawodową, sportową, przysposobienia wojskowego, literacką i robót ręcznych.

czówna z Brześcia Kujawskiego i S. Stawska z Lubrańca. Postanowiono również, że oddziały parafialne stowarzyszenia same ustalą wysokość składek, z których 20% będą przekazywać do Związku Diecezjalnego¹⁰.

Z chwilą wybuchu wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. katolicka młodzież stanęła w obronie ojczyzny. Sam sekretarz generalny ks. W. Zawadzki zgłosił się do wojska jako ochotnik na kapelana. Po zakończeniu działań wojennych i otrzymaniu zwolnienia ze służby wojskowej nie powrócił już do pracy w organizacjach młodzieżowych, ale został skierowany do pracy w duszpasterstwie parafialnym¹¹.

Do wznowienia w diecezji działalności organizacji młodzieżowych doszło dopiero 1 września 1921 r., kiedy to sekretarzem generalnym został ks. Antoni Radomski. Dokonano również wyboru nowego Zarządu Głównego Związku Diecezjalnego, w skład którego weszli: ks. Feliks Mikulski, ks. S. Kuliński, F. Zieliński, J. Tomaszewski, F. Urbański, F. Dowmontowa i J. Koziński.

O aktywnej działalności ks. A. Radomskiego na stanowisku sekretarza generalnego świadczy fakt, że w połowie 1922 r. ilość stowarzyszeń młodzieży w diecezji kujawsko-kaliskiej wynosiła ok. 60 kół, a w 1925 r. – 154 koła (109 stowarzyszeń męskich i 45-żeńskich).¹² Rezultatem tej ożywionej działalności było przyłączenie się w 1922 r. do Związku Diecezjalnego SMP we Włocławku kół młodzieży wiejskiej zrzeszonej przy Centralnym Towarzystwie Rolniczym oraz młodzieży robotniczej skupionej w Związku Chrześcijańskim. Przy Sekretariacie Generalnym we Włocławku powstał też tzw. *wydział zawodowy*, który zajmował się swego rodzaju poradnictwem oświatowo-zawodowym: wyszukiwał zakłady i wysyłał młodzież na naukę rzemiosła (np. kupiectwa) oraz do seminarium nauczycielskiego czy szkoły kolejarskiej w Poznaniu¹³.

W 1924 r. ustalono, że wysokość składki na Związek Diecezjalny będzie wynosiła 5 groszy miesięcznie od każdego członka. Oprócz tego można było także składać jednorazową składkę na konto *Bratniej pomocy dla Związku Diecezjalnego*¹⁴. Stowarzyszenia parafialne na terenie diecezji prenumerowały ogólnopolskie

¹⁰ KDKK, 14 (1920) s. 77, *Zjazd stowarzyszeń młodzieży*; „Jednodniówka diecezjalnej centrali KSMM i KSMŻ we Włocławku”, Włocławek 1937, s. 11, *Ideologia i organizacja KSMM i KSMŻ*.

¹¹ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej AACz), Akta pers. ks. W. Zawadzkiego, sygn. III 410; Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 525.

¹² A. Radomski, *Sprawozdanie sekretarza generalnego związku Stowarzyszeń Młodzieży Katolickiej diecezji kujawsko-kaliskiej z działalności od 1 XII 1921 do 1 V 1922 r.*, KDKK, 16 (1922) s. 258.

¹³ Tenże, *Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń młodzieży katolickiej diecezji kujawsko-kaliskiej*, KDKK, 17 (1923) s. 299-300. W 1922 r. Sekretariat Generalny wysłał 20 chłopców na naukę kupiectwa.

¹⁴ Tenże, *Od Sekretariatu Generalnego dla stowarzyszeń młodzieży*, KDW, 21 (1927) s. 93; K. Radoński, *Składki na Związek Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej*, KDW, 25 (1931) s. 168. W 1931 roku bp K. Radoński polecił proboszczom, aby wszystkie składki na cele Sekretariatu Generalnego przesyłali bezpośrednio do kurii diecezjalnej. Na Związek Diecezjalny była też zbierana składka w kościołach w samą uroczystość patrona św. Stanisława Kostki. To, że nie była jednak wysoka, świadczą chociażby dane z niektórych parafii za 1927 r.: Boniewo – 15 zł, Łowiczek – 12 zł, Biało-

pisma: *Przyjaciel Młodzieży*, *Młoda Polka*, *Mały Świątek*, a dla patronów i zarządów *Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży*¹⁵.

Mając na uwadze dalszy rozwój SMP, biskup włocławski Władysław Krynicki polecił w 1928 r., aby w każdej parafii było prowadzone koło SMP. Ze względu na różnice psychosomatyczne zalecał też, aby organizować koła SMP męskiej i żeńskiej. Pod koniec rządów bp. W. Krynickiego wydano nawet specjalną instrukcję o zakładaniu kół SMP. Zalecała ona, aby podczas zebrania sporządzić listę młodzieży chętnej do przynależności do stowarzyszenia, wybrać tymczasowy zarząd, spisać protokół, a następnie przesłać go wraz z listą do sekretariatu generalnego we Włocławku. Aby stowarzyszenie mogło istnieć prawnie musiało być zarejestrowane w starostwie¹⁶. Jak ważną sprawą była rejestracja, świadczy fakt, że księża powiatu włocławskiego zebrani na konferencji 16 stycznia 1930 r. w tym mieście prosili sekretarza generalnego, aby postarał się o zarejestrowanie wszystkich stowarzyszeń i aby mogły one w miarę potrzeb korzystać z sal szkolnych¹⁷.

W latach 20. XX w. najwięcej stowarzyszeń młodzieży było we: Włocławku (Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej *Spójnia*, Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej im. Królowej Jadwigi, Koło Młodzieży Starszej, Zrzeszenie Patronatu Młodzieży, Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej w Modzerowie i Łęgu), Częstochowie, Korczewie (Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej im. św. Stanisława Kostki i Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej im. Królowej Korony Polskiej), Kamienicy Polskiej, Ostrowitem k. Słupcy, Piotrkowie Trybunalskim, Radomsku, Grzegorzewie czy Pabianicach¹⁸. W 1929 r. szczególną aktywność przejawiało parafialne SMP w Piotrkowie Kujawskim. Miało ono m.in. własną bibliotekę liczącą około pięciuset książek, własną orkiestrę (18 osób), czterogłosowy chór oraz amatorskie kółko teatralne. Młodzież korzystała z boiska szkolnego i sali gimnastycznej oraz radia i lampy projekcyjnej w sali parafialnej. Z SMP współpracowali miejscowi nauczyciele, którzy prowadzili sekcje: oświatową i wychowania fizycznego¹⁹. W niektórych parafiach funkcjonowało przy kołach po kilka oddziałów SMP. Swoistym ewenementem była parafia Kruszyn, gdzie w 1931 r. istniało aż 7 zastępów SMP, które w sumie liczyły 120 członków z oddzielnymi zarządami. Wspólne zebrania kół odbywały się w tej parafii cztery razy do roku²⁰.

Sekretarz generalny, ks. A. Radomski przywiązywał wielką uwagę do działalności parafialnych SMP, których członkowie zbierali się dwa razy w miesiącu. Na zebraniach wygłaszane były pogadanki o treści zawodowej, patriotycznej lub mo-

---

tarsk - 10 zł., Bobrowniki - 5zł, Sadlno - 15 zł., Młodojewo - 6 zł., Brześć Kuj. - 20 zł., Burzenin - 15 zł., Kłobias - 10 zł., Wieniec - 6 zł., Zakrzewo - 5 zł.

¹⁵ *Pisma dla młodzieży katolickiej*, KDCK, 18 (1924) s. 77-78.

¹⁶ W. Krynicki, *Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej*, KDW, 20 (1928) s. 62.

¹⁷ *Protokół zebrania duchowieństwa powiatu włocławskiego na konferencji 16 I 1930 r.*, KDW, 24 (1930) s. 112.

¹⁸ A. Radomski, *Od Sekretariatu Jeneralnego Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej*, KDCK, 17 (1923) s. 110-114.

¹⁹ H. Kołowski, *Piotrków Kujawski*, KDW, 23 (1929) s. 126-127.

²⁰ P. Załuska, *Więści z diecezji. Kruszyn*, KDW, 25 (1931) s. 221-222.

ralno-etycznej. Praca organizowana była w ramach trzech sekcji: odczytowej, dramatycznej i sportowej. Działalnością stowarzyszenia kierował zarząd złożony z prezesa, wiceprezesa, sekretarza, skarbnika i przewodniczących każdej z trzech sekcji. Do zarządu wchodził też patron, którym zwykle był proboszcz lub jego zastępca. Związki parafialne wybierały swych delegatów, spośród których powstawał zarząd okręgowy, który był inspiratorem pracy w okręgu. Do zarządu okręgowego wchodził także patron mianowany przez biskupa diecezjalnego²¹.

W 1928 r. nastąpiła zmiana na stanowisku sekretarza generalnego. Ks. A. Radomskiego zastąpił ks. Stefan Pietruszka i pozostał na tym stanowisku aż do 1939 roku²².

Ponieważ do SMP należała w 70% młodzież pochodzenia rolniczego, w 1929 r. przy Diecezjalnym Związku Młodzieży Polskiej powstał referat rolny, którego zadaniem było organizowanie sekcji przysposobienia rolniczego przy stowarzyszeniach. Kierownictwo referatu było w rękach Kujawskiego Towarzystwa Rolniczego na czele z inż. M. Stachowiczem. Podnoszenie poziomu wiedzy i pracy w rolnictwie poprzez organizowanie konkursów rolniczych popierało ministerstwo rolnictwa. Wychodząc naprzeciw potrzebom chwili Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej w 1929 r. ogłosiło konkursy: ogólnopolski – kukurydziany oraz cztery związkowe: hodowli kur, hodowli prosiąt, uprawy buraka i ogródków warzywno – kwiatowych. Dla przykładu - istniejące przy stowarzyszeniu męskim i żeńskim w Kramsku kółko przysposobienia rolniczego miało dwa zespoły: jeden związany z uprawą buraków, a drugi - ogródków kwiatowych; na zakończenie konkursu odbyły się 23 X 1935 r. egzaminy na I i II stopień. Za pracę w przysposobieniu rolniczym można było otrzymać nagrodę w postaci wyjazdu do szkoły gospodarczej w Kościelcu Kolskim. Taką nagrodę otrzymała w 1936 r. m.in. prezeska stowarzyszenia żeńskiego w Kramsku. Poszczególne okręgi SMP organizowały też kursy instruktorskie dla przodowników przysposobienia rolniczego. Taki kurs zorganizował 4-6 kwietnia 1929 r. np. okręg wrocławski²³.

Wiele uwagi SMP poświęcił zjazd duchowieństwa powiatu wrocławskiego (dekanaty: wrocławski, brzeski i chodecki), który odbył się 12 listopada 1929 r. we Wrocławku. Na wniosek przewodniczącego Rady Związkowej SMP, ks. S. Kulińskiego postanowiono zatrudnić w każdym powiecie instruktora lub instruktorkę do pracy z młodzieżą, co jednak wiązało się z dodatkowymi funduszami. Księża dekanatu brzeskiego już od 1928 r. płacili na ten cel 5 zł miesięcznie, ale jak zaznaczył ks. S. Kuliński, byli zdecydowani złożyć 10 zł, a nawet 20 zł miesięcznie. Wysokość uposażenia instruktora miała wynosić 400 zł. Miesięczną pensję mieli przysyłać dziekani do centrali SMP we Wrocławku, potrącając określoną składkę z pensji każdego księdza, w takim stosunku jak był pobierany podatek diecezjalny²⁴. Z dniem 1 marca 1929 r. stanowisko objazdowego instruktora

²¹ *Projekt wrocławski ustawy związku młodzieży katolickiej*, KDKK, 12 (1918) s. 341-342.

²² B. Lewandowski, *Dwudziestopięciolecie pracy ks. Pietruszki*, KDW, 48 (1965) s. 237.

²³ *Referat rolny*, KDW, 23 (1929) s. 40-41; Tamże, *Wychowanie rolnicze*, s. 41

²⁴ *Protokół zebrania duchowieństwa powiatu wrocławskiego*, KDW, 24 (1930) s. 111. I tak parafie do 1 tys. wiernych płaciły składkę – 8 zł, od 1-2 tys. – 10 zł, od 2-3 tys. – 12 zł, od 3-4 tys. – 15 zł, od 4-5 tys. – 17 zł, od 5-6 tys. – 19 zł, od 6-7 tys. – 20 zł, a więcej – 30 zł.

związkowego dla Kujaw objął Jan Zapała, absolwent szkoły wojskowej w Jabłonie i długoletni pracownik na niwie społecznej²⁵.

Instruktorzy podlegali bezpośrednio sekretarzowi generalnemu. Przez trzy tygodnie pracowali w terenie, a w czwartym przebywali w centrali SMP we Włocławku, gdzie m.in. składali sprawozdanie ze swojej pracy. Instruktorzy starali się wizytować każde stowarzyszenie przynajmniej raz na kwartał; częściej były odwiedzane stowarzyszenia nowo zorganizowane i te, które borykały się z różnego rodzaju trudnościami²⁶. Dla przykładu w 1931 r. instruktorzy odwiedzili aż 876 razy poszczególne koła i zastępy, z czego 557 SMP żeńskie i 321 męskie.

W celu ujednoczenia pracy stowarzyszenia, co pewien czas, odbywały się w Centrali SMP we Włocławku konferencje instruktorów, na których, oprócz sprawozdań z pracy w terenie, wygłaszano również referaty, które zapoznawały zebranych z nowymi metodami pracy wśród młodzieży pozaszkolnej²⁷.

Pragnąc zapewnić członkom stowarzyszeń młodzieżowych podstawowe wiadomości dotyczące życia społecznego, organizowano we Włocławku kursy instruktorskie, np. w 1929 r. dla młodzieży męskiej (16-18 V), dla młodzieży żeńskiej (26-28 VI) oraz dla przodowniczek pracy społecznej (16 IX – 5 XI). Program kursów obejmował cztery działy: metodyczno-organizacyjny, gospodarstwa domowego, robót kobiecych i wychowania fizycznego. Każdy z uczestników otrzymywał na zakończenie zaświadczenie ukończenia kursu instruktorskiego I, II czy III stopnia²⁸.

W 1929 r. na zjeździe Związku Diecezjalnego została powołana Rada Związkowa, która miała współpracować z Zarządem Głównym w aktywizowaniu działalności parafialnych kół SMP. W skład rady weszły osoby duchowne i świeckie: ks. F. Mikulski, ks. S. Kuliński, ks. Jerzy Bekier, F. Zieliński (poseł), F. Płoski (prezes sądu okręgowego), J. Walter, F. Dowmontowa (radna), K. Zaborowska i J. Karnkowska²⁹.

Z chwilą powstania Akcji Katolickiej - SMP zostało w 1931 r. niemal automatycznie inkorporowane do tej organizacji; z tej okazji Stolica Apostolska udzieliła też 4 lutego 1931 r. SMP specjalnych odpustów. Włączenie włocławskiego stowarzyszenia młodzieży do Akcji Katolickiej nie zmieniło jego profilu. Dużą rolę nadal odgrywało duchowieństwo. Pojawiły się jednak nowe trudności, zwłaszcza w zakresie współpracy z innymi organizacjami młodzieżowymi, działający-

²⁵ KDW, 23 (1929) s. 41-42, *Kurs instruktorski dla przodowników przysposobienia rolniczego*; Tamże, s. 42, *Instruktor związkowy*.

²⁶ KDW, 26 (1932) s. 28, *Ramowy program pracy włocławskiego związku SMP na rok 1932*. W czasie swojego pobytu opracowywali program pracy każdemu SMP na cały kwartał, z uwzględnieniem ilości zebranych zarządu, zbiorów zastępy czy sekcji oraz ustalali tematykę poszczególnych spotkań.

²⁷ KDW, 26 (1932) s.22, *Diecezjalna Centrala SMP*; KDW, 29 (1935) s.15-16, *Konferencja instruktorska we Włocławku*; Tamże, s.149-150, *Konferencja instruktorska KSMM i KSMŻ we Włocławku*

²⁸ KDW, 23 (1929) s.73-74, *Kursa instruktorskie*; Tamże, s. 124, *Kurs pracy społecznej dla przewodniczek SMPŻ*.

²⁹ Tamże, s. 124, *Rada Związkowa*.

mi w danym środowisku. Dotyczyło to szczególnie terenu wiejskiego, na którym SMP współistniało z ruchem ludowym³⁰.

Całokształt pracy organizacyjnej Związku Diecezjalnego SMP został podzielony w 1931 r. na referaty: organizacyjny, wychowania religijnego, kulturalno-oświatowy, wychowania zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego³¹. Co kwartał w siedzibie SMP we Włocławku odbywały się pięciodniowe konferencje instruktorskie, w których udział brali członkowie zarządów z ks. S. Pietruszką na czele oraz instruktorzy. Program konferencji obejmował sprawy bieżące oraz plan pracy organizacji na następny kwartał. Niekiedy posiedzenia takiej konferencji kończyły się krótkimi rekolekcjami zamkniętymi, tak było np. w 1935 r. (13-18 IV). Konferencje ascetyczne najczęściej głosili: ks. Henryk Kaczorowski, ks. Franciszek Korszyński i ks. S. Pietruszka.³²

Biskup Karol Radoński dla ułatwienia pracy organizacyjnej powołał w 1931 r. przy Związku Diecezjalnym okręgowe SMP, w skład których wchodziły wszystkie stowarzyszenia na terenie jednego powiatu. Powiatowe okręgi zostały podzielone w późniejszym okresie na podokręgi. Pod koniec 1931 r. na terenie diecezji włocławskiej istniało 8 okręgów SMP: kaliski, turecki, koniński (został do niego przydzielony powiat słupecki), kolski, sieradzki włocławski nieszawski i lipnowski. Władze okręgowe tworzyły patronaty okręgowe spośród starszego społeczeństwa oraz zarządy okręgowe spośród młodzieży. Do zarządu okręgowego wchodził też patron mianowany przez biskupa diecezjalnego. Powstawały również rady okręgowe. Ich zadaniem było pomaganie Związkowi Diecezjalnemu SMP we Włocławku poprzez organizowanie m.in. rekolekcji zamkniętych, kursów społecznych dla zarządów i konferencji dla patronów. Taka konferencja miała np. miejsce 17 listopada 1931 r. w Koninie³³.

Protektorem SMP w diecezji włocławskiej był biskup ordynariusz, który z kolei mianował protektorów okręgów. I tak np. protektorem okręgu kaliskiego od 1929 r. był ks. Jan Sobczyński, a od 1932 r. ks. Mieczysław Janowski, natomiast patronem – ks. J. Bekier, a do Rady Opiekuńczej należeli księża: Wacław Błaziński, M. Janowski i Franciszek Buchalski. Z kolei protektorem okręgu konińskiego w 1931 r. został ks. Jan Kabata, a patronem ks. Edward Goc z Goliny, natomiast wicepatronami byli księża: Bronisław Mikusiński z Liśca, Wacław Rybarski ze

³⁰ Majka, *Katolickie organizacje*, s. 346.

³¹ KDW, 26 (1932) s. 20, 22, *Diecezjalna Centrala SMP*. Kierownictwo ogólne nad referatami sprawował ks. S. Pietruszka, natomiast poszczególnymi referatami kierowali instruktorzy. Prowadzenie referatu kulturalno-oświatowego objął Arkadiusz Trzeciński, referatu wychowania zawodowego zaś Józef Bryda. Za wychowanie zawodowe druzhen odpowiadała Klementyna Zaborowska, natomiast za przysposobienie rolnicze był odpowiedzialny Jan Paliński. Kierownictwo referatu wychowania fizycznego chłopców spoczęło w rękach Jana Gołębiowskiego, a dziewcząt – Haliny Kaschówny.

³² KDW, 19 (1935) s. 15-16, *Konferencja instruktorska we Włocławku*; Tamże, s. 149-150, *Konferencja instruktorska KSMM i Ż we Włocławku*.

³³ KDW, 26 (1932) s. 20-22, *Sprawozdanie z działalności związku za 1931 r.*; KDW, 25 (1931) s. 409-410, *Konferencja społeczna dla patronów SMP w Koninie*. W konferencji z powiatów konińskiego i słupeckiego udział wzięło 94 osoby.

Ślesina i Roman Kmiecik z Tuliszkowa. Na stanowisko wicepatronek zostały zaproszone: Wanda Mańkowska z Kazimierza Biskupiego, Halina Potworowska i Irena Kuziemska³⁴. W tym samym roku protektorem włocławskiego okręgu został ks. F. Mikulski, a patronami podokręgów: ks. Józef Mańkiewicz z Kowala i ks. Arnold Przeradzki z Boniewa. Z kolei protektorem okręgu nieszawskiego zostali dziekani: ks. Ignacy Majewski z Kościelnej Wsi i ks. Saturnin Czaki z Lubania. Patronem okręgowym powiatu nieszawskiego został ks. W. Walecki z Aleksandrowa Kujawskiego. Protektorem okręgu lipnowskiego został ustanowiony ks. Jan Ryglewicz, dziekan z Lipna, a patronem okręgowym dziekan czernikowski, ks. Piotr Zwierz. Z kolei w 1935 r. protektorem okręgu sieradzkiego został ks. Walery Pogorzelski, asystentem powiatowym – ks. Józef Dalak, a kierownikiem powiatowym – ks. Feliks Binkowski. Prezeską sieradzkiego okręgu KSMŻ została J. Walewska z Inczewa, a opiekunami podokręgów: sieradzkiego – M. Radońska z Kobierzycka, szadkowskiego – H. Siemiątkowska z Woysławic, złoczewskiego – F. Zembruska z Dęboli i warckiego – M. Grudniewiczowa z Warty³⁵.

Na dynamiczny rozwój organizacji młodzieżowych wskazuje statystyka z 31 grudnia 1931 r. W tym czasie na terenie diecezji włocławskiej istniało 449 stowarzyszeń (w tym 213 męskich i 236 żeńskich). Ogółem SMP w diecezji włocławskiej liczyło wówczas 10535 członków, z czego 5175 - stowarzyszenia męskie, a 5400 - żeńskie. Tylko w roku 1931 r. przybyło w diecezji 136 nowych stowarzyszeń, w tym 65 męskich i 71 żeńskich. W tej liczbie w powiecie kaliskim przybyło 20 kół, kolskim - 16, konińskim - 26, lipnowskim - 8, nieszawskim - 10, włocławskim - 12, tureckim i śłupeckim - 11. Należy jednak dodać, że nie wszystkie z istniejących wówczas 449 stowarzyszeń spełniały swoje zadania. Wiele do życzenia w zakresie działalności stowarzyszeniowej dotyczyło aż 58 związków. Warto zaznaczyć, że w tym samym roku w całej diecezji włocławskiej odbyło się 2470 zebrań ogólnych i 2993 zebrań zarządu. Na wszystkich zebraniach ogłoszono 885 referatów, w tym sami druhowie ogłosili ich aż 843. Tylko w jednym 1931 r. wszystkie koła SMP w diecezji włocławskiej zorganizowały 747 wieczornice, akademie i przedstawienia oraz 1506 innych uroczystości i występów³⁶.

Od 1 sierpnia 1934 r. stowarzyszenia i organizacje młodzieżowe zostały zorganizowane w diecezjalne Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej (KSMM) i Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ). Analiza rozwoju obydwu central młodzieżowych wskazuje na większą aktywność KSMŻ, czego potwierdzeniem jest statystyka zamieszczona w *Jednodniówce* wydanej w 1937 r. w związku ze zlotem młodzieży we Włocławku. W diecezji włocławskiej istniało wówczas 601 kół, które skupiały 16 484 członków, z czego KSMŻ – 346 kół z 9228 członkiniami, a KSMM – 255 kół z 7256 członkami. W latach 1936-1937

³⁴ KDW, 23 (1929) s. 124, *Kaliski okręg SMP*; KDW, 25 (1931) s. 255, *Zorganizowanie okręgu konińskiego SMP*; Tamże, s. 379-380, *Podział związku na okręgi SMP*; „Jednodniówka kaliskiego okręgu KSMM i KSMŻ z okazji VIII zlotu w Błaszczach dnia 5 lipca 1936 r.”, s. 8, *Sprawozdanie z pracy KSMŻ okręg kaliski za rok 1935/36*. Koniński okręg SMP podzielono na 4 podokręgi: goliński, koniński, ślesiński i rychwański.

³⁵ KDW, 25 (1931) s. 408, *Sprawozdanie z okręgowego zjazdu SMP we Włocławku*.

³⁶ KDW, 26 (1932) s. 20-24, *Sprawozdanie z działalności związku za rok 1931*.

zorganizowano 14 zlotów okręgowych obu stowarzyszeń i 1 zlot diecezjalny, ale KSMŻ odbyło więcej zebrań i zbiórek, bo 11 289, a KSMM tylko 9 960³⁷.

Przy poszczególnych oddziałach KSMM i KSMŻ istniały sekcje: eucharystyczna, śpiewacza, teatralna, oświatowa, literacka i sportowa³⁸. W tym też celu dla druhow stowarzyszeń parafialnych odbywały się od 1928 r. miesięczne kursy instruktorskie organizowane przez Łódzki Urząd Wychowania Fizycznego. Starano się także każdego roku organizować kursy wychowania fizycznego dla naczelników i sędziów gier sportowych. Podobne kursy odbyły się w 1935 r. w: Kaliszu (11-17 III), Włocławku (18-24 III), Ciechocinku (13-19 V), Sieradzu (20-27 VI) czy Galewie k. Turku (3-9 VI). Również w 1936 r. Centrala KSMŻ zorganizowała dla naczelniczek kursy zimowe z wychowania fizycznego w Kaliszu (16 -22 I) i Włocławku (24 II- 2 III). Osoby biorące udział w kursach korzystały z 82% zniżki kolejowej udzielonej przez Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przynasobienia Wojskowego³⁹.

W 1937 r. wszedł w życie nowy program pracy dla KSMM i KSMŻ, który odciążał asystentów z pracy organizacyjnej na rzecz szczególnej troski o życie religijne, która stała się ich głównym obowiązkiem. Generalnie jednak za wychowanie religijne był odpowiedzialny proboszcz, który nie zawsze był asystentem.

Przez cały omawiany okres regulowaniem zasad pracy organizacyjnej zajmowały się zjazdy (zloty) stowarzyszeń na szczeblu diecezjalnym i okręgowym. Pierwszy zlot patronów i delegatów stowarzyszeń młodzieżowych odbył się 14-15 kwietnia 1920 r. we Włocławku. Podobne zloty w tym mieście odbyły się: 7-8 maja 1927 r. i 26-28 maja 1928 roku⁴⁰. Szczególny pod tym względem liczby zlotów był rok 1929. We Włocławku z okazji zlotów męskich (19-20 V) i żeńskich. (29-30 VI) urządzono zawody strzeleckie i lekkoatletyczne (18-19 V) oraz wystawę robót ręcznych. Po obradach zarząd SMP zorganizował dla delegatów stowarzyszeń męskich (21-23 V) i stowarzyszeń żeńskich (1-3 VII) wycieczkę do

³⁷ „Jednodniówka diecezjalnej centrali”, s. 13, *Ideologia i organizacja Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej*.

³⁸ Archiwum Parafii Kramsk (dalej APK), Złota księga Akcji Katolickiej, bez pag. Do zadań np. sekcji oświatowej należała m.in. prenumerata pism dla młodzieży, prowadzenie biblioteki, organizowanie pogadanek np. z historii Polski, kursów dla analfabetów, a także organizowanie praktyk rolniczych we wzorowo prowadzonych gospodarstwach oraz szerzenie hasel społecznych i narodowych wśród ludności wiejskiej. Sekcja sportowa zajmowała się propagowaniem idei zdrowia fizycznego wygłaszając pogadanki na ten temat i organizując ćwiczenia gimnastyczne.

³⁹ KDW, 22 (1928) s. 167, *Instruktorski kurs wychowania fizycznego*; KDW, 28 (1934) s. 210, *Dwutygodniowe kursy wychowania fizycznego dla naczelniczek i naczelników w Koninie*; KDW, 29 (1935) s. 116, *Kursy wychowania fizycznego w Kaliszu i Włocławku*; tamże, s. 117.

⁴⁰ KDW, 21 (1927) s. 186-188, *Zlot młodzieży katolickiej we Włocławku*; KDW, XXII (1928) s. 102-103, *Zlot młodzieży katolickiej we Włocławku*. Na zlot w 1927 r. przybyło ok. 700 delegatów ze stowarzyszeń parafialnych. Uroczystą mszę św. o godz. 8:45 w kościele farnym odprawił i kazanie wygłosił kanclerz kurii ks. W. Gmachowski. Po nabożeństwie młodzież ze swoimi związkowymi sztandarami (20 sztandarów) i dwoma orkiestrami przeszła w pochodzie ulicami miasta na plac Kopernika. Na zakończenie uroczystości młodzież odśpiewała hymn *Hej do apelu*. O godz. 20:00 w sali Gimnazjum Ziemi Kujawskiej odbyła się akademie ku czci Królowej Korony Polskiej.

Poznania na Powszechną Wystawę Krajową⁴¹. Ważny był także zlot młodzieży zwołany przez bp K. Radońskiego na 4-5 września 1937 r. w związku z poświęceniem Diecezjalnego Domu Młodzieży we Włocławku. Brali w nim udział nie tylko przedstawiciele poszczególnych okręgów, ale również delegacje oddziałów z poszczególnych parafii⁴².

Centrala Diecezjalna organizowała także zjazdy okręgowe KSMM i KSMŻ. Odbyły się one m.in. w: Aleksandrowie Kujawskim (30 IV 1933 r.), Koninie (14 V 1933 r.), gdzie udział wzięło ok. 1400 członków i 200 osób z patronatu, Dobrej dla okręgu tureckiego (27 VIII 1933 r.), Kole (9 VII 1933 r.), Lipnie (16 VII 1933 r.), Kaliszu (30 VII 1933 r.), Sieradzu (3 IX 1933 r.) i Brześciu Kujawskim (10 IX 1933 r.), gdzie udział wzięło ok. 900 uczestników z powiatu włocławskiego; nabożeństwu przewodniczył bp K. Radoński⁴³.

Na szczególną uwagę zasługuje udział zjazdów KSMM i KSMŻ w Kongresach Eucharystycznych w Kaliszu (27-29 VI 1931 r.) i w Sieradzu (10 VI 1934 r.). Młodzież przybyła w mundurkach organizacyjnych i ze sztandarami⁴⁴.

Oprócz diecezjalnych i okręgowych zjazdów stowarzyszeń młodzieżowych odbywały się także zjazdy krajowe, w których udział brała także młodzież diecezji kujawsko-kaliskiej, a później włocławskiej. Przykładem jest chociażby zlot młodzieży żeńskiej w Częstochowie, który miał miejsce 4-5 maja 1924 r., a w którym udział wzięło ok. 2 tys. dziewcząt z całej Polski oraz ok. 150 patronów i kierowniczek stowarzyszeń⁴⁵. Ogólnokrajowy zjazd SMP odbył się również na początku września 1929r. Udział w nim wzięło 28 sekretariatów generalnych. Uczestnicy wysłali telegram do papieża Piusa XI. Tego samego roku zorganizowana została ogólnopolska pielgrzymka młodzieży do Rzymu; udział w niej wzięła także młodzież diecezji włocławskiej⁴⁶. Szczególny charakter miał też zlot KSMM w dniach 24-25 IX 1938 r. w Częstochowie (ok. 100 tys.), w którym udział wzięło z diecezji włocławskiej ok. 2 tys. młodzieży męskiej z ks. S. Pietruszką na czele. W czasie zlotu przemawiał też bp K. Radoński⁴⁷.

⁴¹ KDW, 23 (1929) s. 42-43, *Kursa dla zarządu, zjazdy delegowanych i ogólnie diecezjalne zloty młodzieży męskiej i żeńskiej*; Tamże, s. 76, *Wystawa związkowa*; Tamże, s. 77, *Wycieczka na PWK*.

⁴² K. Radoński, *Zlot KSMM i KSMŻ*, KDW, 31 (1937) s. 231.

⁴³ KDW, 27 (1933) s. 164-165, *Zjazdy okręgowe SMPM i Ż*; tamże, s. 188, *Zjazd okręgowy SMPM i KSMŻ w Sieradzu*; tamże, s. 188, *Z okręgu nieszawskiego SMPM i KSMŻ*; Tamże, s. 188, *Z okręgu konińskiego SMPM i Ż*; S. Kuliński, *Monografia Brześcia Kujawskiego*, Włocławek 1935, s. 110.

⁴⁴ Radoński, *Zlot*, s. 231; KDW, 28 (1934) s. 185-186, *Okręgowy zjazd SMPMiŻ w Sieradzu*; Tamże, s. 186.

⁴⁵ A. Radomski, *Od sekretariatu związku Stowarzyszeń Młodzieży Katolickiej*, KDKK, XVIII (1924) s. 260-262. Uczestników zlotu w imieniu komitetu lokalnego koła młodzieży żeńskiej w Częstochowie powitał wikariusz parafii św. Barbary w Częstochowie, ks. Stanisław Czajka. W skład komisji przygotowującej ten zjazd wchodził ksiądz A. Radomski z Włocławka i J. Patrzyk z Częstochowy.

⁴⁶ KDW, 23 (1929) s. 126, *Zjazd Zjednoczenia Młodzieży Polskiej*; Tamże, s. 126, *Pielgrzymka młodzieży polskiej do Rzymu*.

⁴⁷ KDW, 32 (1938) s. 165, *Zlot KSMM w Częstochowie*; Tamże, s. 301-303. Młodzież złożyła

Warto zauważyć, że działalność stowarzyszeń młodzieżowych w diecezji kujawsko-kaliskiej, a później włocławskiej przebiegała dwutorowo. Z jednej strony polegała na uświadomieniu religijno-moralnym, które dokonywało się dzięki wspólnym praktykom religijnym (spowiedź 4 razy w roku), rekolekcjom, tworzeniu sekcji eucharystycznych, mariologicznych i misyjnych oraz obchodzeniu święta swojego patrona św. Stanisława Kostki. Z drugiej strony była to działalność wychowawcza i organizacyjna.

Centrala diecezjalna kierując się przebiegiem duchowego i fizycznego rozwoju młodzieży, postanowiła podzielić członków SMP na trzy sekcje, odpowiadające okresom życia młodzieży zorganizowanej w SMP. Pierwsza sekcja skupiała młodzież od 14-17 roku życia, druga – od 18-21, a trzecia – od 22 roku życia wzwyż. Sekcja liczyć mogła od 6-18 członków. Na czele sekcji stał, mianowany przez zarząd SMP, sekcyjny oraz wydelegowany z grona członków patronatu opiekun. Wszyscy sekcijni mieli swoich zastępców, wybierani byli też sekretarze. Sekcyjni, ich zastępcy, sekretarze oraz opiekunowie tworzyli prezydium kółka wychowawczego, które zobowiązane było zbierać się dwa razy do roku w celu omówienia pracy w poszczególnych sekcjach⁴⁸.

W latach 30. XX w. dużą popularnością cieszyły się tzw. *Tygodnie Społeczne*, czyli kursy zajęć praktycznych połączone z rekolekcjami zamkniętymi, organizowane przez poszczególne okręgi. Dla przykładu – tylko w marcu 1933 r. KSMM i KSMŻ zorganizowały aż sześć serii *Tygodni Społecznych*, osobno dla młodzieży żeńskiej i męskiej, w Kazimierzu Biskupim, Kaliszu i Włocławku⁴⁹. Tygodnie Społeczne i rekolekcje zamknięte dla młodzieży organizowały też osoby świeckie przy wsparciu duchowieństwa⁵⁰. Z kolei w 1935 r. w okresie wielkanocnym zostały przeprowadzone *Tygodnie Społeczne* i rekolekcje zamknięte w miejscowościach: Włocławek - dla drułów (7-11 III) i dla druhen (13-18 III), Kaliszu – dla chłopców (18-22 III) oraz dla dziewcząt (23-27 III), Koninie dla chłopców (1-5 IV) oraz dla dziewcząt w Kazimierzu Biskupim u rodziny Mańkowskich (28 III-1 IV)⁵¹.

W latach 30. XX w. zwracano uwagę na rekolekcje zamknięte w okręgach i półzamknięte w podokręgach. Przewodnią myślą rekolekcji zamkniętych, zgod-

dar w postaci srebrnego ryngrafu z napisem Budujemy Polskę Chrystusową – Maryi Królowej Korony Polskiej – Katolicki Związek Młodzieży Męskiej 1938.

⁴⁸ KDW, 27 (1933) s. 296-298, *Kółka wychowawcze Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej*; KDW, 28 (1934) s. 273-274, 308-309, *Program kółka wychowawczego KSMM*.

⁴⁹ KDW, 17 (1933) s. 103-104, *Tygodnie społeczne dla patronów SMP*; Tamże, s. 104-105, *Konferencje dla patronatów SMP w Sieradzu i Kaliszu*. Na program kursu społecznego na ogół składały referaty: 1. Ideologia i struktura działania SMP, 2. Rola patronatów SMP, 3. Metoda pracy oraz formy i środki działania w SMP, 4. Metoda i środki działania w kółkach wychowawczych SMP, 5. Potrzeby i zadania katolickiej elity w dobie dzisiejszej.

⁵⁰ KDW, 27 (1933) s. 57-58, *Tydzień Społeczny i rekolekcje zamknięte dla SMPŻ w Chylinie*. W Chylinie (par. Russocice) w dniach 13-17 I 1934 r. zorganizowano Tydzień Społeczny dla uczestników z powiatów tureckiego i konińskiego. Organizatorów: senatora L. Pułaskiego z Grzymiszewa i Zofię i Ludwikę Pułaskie z Chyliny aktywnie wspierali: ks. M. Włostowski i ks. K. Kuczyński z Russocic oraz ks. M. Kielkiewicz z Grzymiszewa.

⁵¹ KDW, 29 (1935) s. 81, *Tygodnie Społeczne i rekolekcje zamknięte*.

nie z encykliką *Mens nostra* papieża Piusa XI, było porównanie życia ludzkiego do podróży na ziemi, stąd wygłaszano nauki rekolekcyjne: *O celu życia ludzkiego na ziemi. O drodze do celu – drodze przykazań. O środkach koniecznych do osiągnięcia celu ostatecznego, jak: modlitwa czy sakramenty św.* Takie rekolekcje miały miejsce m.in. w Koninie (17 XI 1931 r.)⁵². Z kolei dla druhen odbyły się one w Uniejowie (5-9 XI 1935 r.), w Chylinie (5-9 XII 1935 r.) w domu J. W. Pułaskich, w Brudzewie Kolskim w domu J. W. Kurnatowskich (25-29 XI 1935 r.) oraz w dwóch turach w Kazimierzu Biskupim⁵³.

W latach 30. XX w. szczególnie popularne było organizowanie konkursów chórów połączone z zabawą taneczną, dlatego warto dodać, że obowiązywały na nich pewne zasady m.in. stosowny strój (wskazany był mundurek organizacyjny), zakazane były tzw. *modne tańce* (komitet organizacyjny zazwyczaj sporządzał spis dozwolonych tańców), zabawy kończono o godz. 23:00, nie organizowano ich w soboty, ponieważ utrudniało to wysłuchanie mszy św. w niedzielę, nie używano napojów alkoholowych. Wskazane także było, aby drużyny na zabawę przychodziły pod opieką rodziców lub starszego rodzeństwa⁵⁴.

W poszczególnych miastach powiatowych w latach 30. XX w. był prowadzony 3-letni program pracy z przysposobienia rolniczego i obejmował trzy stopnie sprawności rolniczej. W założeniach miały one realizować program niższej szkoły rolniczej dla chłopców i szkoły gospodarczej dla dziewcząt. Oprócz tego na terenie każdego powiatu odbywały się jednodniowe kursy rolnicze, a także różnego rodzaju pokazy i konkursy przysposobienia rolniczego. Udział w nich brały różne organizacje młodzieżowe. Jesienią po zakończeniu prac polowych organizowane były lokalne, powiatowe i rejonowe pokazy rolnicze, na ogół połączone z nagrodami dla wyróżniających się w danej dziedzinie. Na przykład w 1930 r. na powiatowych pokazach w Słupcy najwięcej nagród spośród różnych organizacji biorących udział zdobyło SMP, bo biblioteczkę, 2 listy pochwalne, 7 nagród powiatowych i 22 nagrody zespołowe⁵⁵.

Na uwagę zasługuje też prowadzenie przez instruktorki dwutygodniowych, miesięcznych i sześciotygodniowych kursów robót kobiecych m.in. szycia, kroju, haftu oraz gotowania, wypieku ciast, a także zajęć sanitarno-higienicznych. Pro-

⁵² KDW, 25 (1931) s. 409-410, *Konferencja społeczna dla patronów w Koninie*. W konferencji z powiatów konińskiego i słupckiego udział wzięło 94 osób.

⁵³ Tamże, 29 (1935) s. 287, *Rekolekcje zamknięte w Kazimierzu Biskupim*; Tamże, s.252, *Rekolekcje zamknięte*. W pierwszej turze (5-8 XI) udział wzięły oddziały z parafii: Cienin, Giewartów, Golina, Gosławice, Kazimierz Biskupi, Kleczew, Koszuty, Kowalewo, Młodojewo, Myślubórz, Ostrowąż, Ostrowite Słupieckie, Słupca, Ślesin, Wąsosze, i Wilczyn, natomiast w drugiej turze (9-12 XI) udział wzięły oddziały z parafii: Ciążeń, Grodziec, Grzymiszew, Konin, Kramsk, Krzymów, Łąd, Łądek, Licheń, Lisiec, Morzysław, Rychwał, Samarzewo, Skulsk, Stare Miasto, Szymanowice, Zagórów.

⁵⁴ KDW, 27 (1933) s. 65, *W sprawie zabaw tanecznych organizowanych przez SMP*.

⁵⁵ KDW, 24 (1930) s. 343-344, *Diecezjalny Związek Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej*; KDW, 26 (1932) s. 31, *Ramowy program pracy Włocławskiego Związku SMP*. Program przysposobienia rolniczego obejmował zagadnienia: uprawy roślin, hodowli, gleboznawstwa, umiejętność stosowania nawozów, budowlane, znajomość pracy samorządowej, współpraca z miejscowymi organizacjami oraz czytelnictwa pism i gazet rolniczych.

gram oraz warunki kursów podawano w *Głosie Młodzieży*. Centrala Diecezjalna SMP we Włocławku organizowała kursy praktycznego przegotowania kobiety do życia. By jednak taki kurs mógł się odbyć, konieczna była obecność 12-15 uczestniczek. W lokalu Szkoły Kroju i Szycia we Włocławku (ul. Żabia 29) odbywał się jednomiesięczny kurs gotowania i pieczenia. W tej samej szkole odbywały się półroczne kursy krawiectwa damskiego⁵⁶. Kursy gotowania i pieczenia odbyły się w 1935 r. m.in. w: Pyzdrach (10-20 I), Królikowie (21-27 I), Michałowie (28 I-3 II), Pólku (4-10 II), Tyńcu (11-17 II), Noskowie (18-24 II), Kliczkowie (25 III-3IV) i Kramsku, które prowadziła instruktorka B. Gajewska. Dwutygodniowy kurs kroju, haftu i szycia odbył się również w Kłodawie, a sześciotygodniowy, w: Grabienicach, Ostrowążu i Grzymiszewie. Dla chłopców organizowane były zajęcia praktyczne, np. introligatorskie, koszykarskie, szcztokarskie, itp. Prowadzone też były dla nich dwutygodniowe kursy samowystarczalności gospodarczej w zakresie stolarstwa i ślusarstwa. Organizowano też kursy malarstwa pokojowego. Wszystkie kończyły się otrzymaniem świadectwa⁵⁷.

Młodzież każdego roku w uroczystość patrona św. Stanisława Kostki lub w niedzielę po 13 listopada organizowała swoje *Święto Młodzieży*, będące swego rodzaju manifestacją chrześcijańskich ideałów. Dla przykładu parafii Kramsk w 1936 r., młodzież solidaryzując się ze ślubami złożonymi 24 maja 1936 r. na Jasnej Górze przez studentów, zorganizowała pielgrzymkę do sanktuarium w Kawnicach⁵⁸.

Dokładna instrukcja w sprawie obchodów *Święta Młodzieży* została wydana w 1928 r. przez włocławską kurię diecezjalną. Do jego propagowania służyły specjalne afisze przygotowane przez składnicę związkową we Włocławku. Z okazji święta sprzedawano też barwne nalepki na okna oraz „znaczek”, który był wyrazem swoistego rodzaju kwesty. Na tego rodzaju zbiórkę trzeba było mieć zgodę władz powiatowych, o co starała się już włocławska kuria biskupia⁵⁹.

Katolicka młodzież diecezji włocławskiej brała czynny udział w uroczystości święta Chrystusa Króla; wzywał do tego członków SMP Instytut Katolicki we Włocławku, który przekazywał też specjalne instrukcje. Z tej okazji organizowano specjalne akademie ku czci Chrystusa Króla. Tak było np. w 1935 r. w parafii Kramsk⁶⁰.

Młodzież należąca do KSMM i KSMŻ chętnie uczestniczyła w różnego rodzaju pielgrzymkach. I tak np. młodzież żeńska i męska okręgu lipnowskiego i pół-

⁵⁶ KDW, 27 (1933) s. 220, *Sześciomiesięczny kurs kroju i szycia*; KDW, XXVIII (1934) s. 55, *Kursy praktycznego przygotowania kobiety do życia*; KDW, XXIX (1935) s. 16, *Kursy zawodowe*; tamże, s. 16, *Półroczne kursy krawiectwa damskiego*. Uczestniczki płaciły miesięcznie 10 zł, a opłata za internat wynosiła 35 zł.

⁵⁷ KDW, 26 (1932) s. 30, *Ramowy program pracy włocławskiego związku SMP na r. 1932*; KDW, 29 (1935) s. 62, *Kursy samowystarczalności dla druhów*; Tamże, s. 225, *Kursy malarstwa pokojowego dla druhów*.

⁵⁸ Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s. 545.

⁵⁹ KDW, 22 (1928) s. 168-170, *Jak przygotować „Święto Młodzieży”*; KDW, XXVI (1931) s. 379, „*Dzień ofiar*” w dniu „*Święta Młodzieży*”.

⁶⁰ KDW, 28 (1934) s. 248, *Święto Chrystusa Króla*; APK, *Złota księga*, bez pag.

nocnej części okręgu nieszawskiego co roku pielgrzymowała do sanktuarium w Skępem⁶¹. Ponadto katolicka młodzież diecezji włocławskiej organizowała pielgrzymki do: Brdowa (okręg kolski), Kawnic (okręg koniński), Charupi Małej (okręg sieradzki), Lichenia (południowa część okręgu nieszawskiego) i Dembeo (okręg kaliski).

Należy zauważyć, że młodzież zrzeszona w stowarzyszeniach katolickich chętnie uczestniczyła w życiu liturgicznym parafii, co m.in. potwierdzał proboszcz z Kruszyna, ks. Paweł Załuska. W jego parafii młodzież adorowała Najświętszy Sakrament w Wielki Czwartek, Wielki Piątek i w Wielką Sobotę do godz. 24:00. W 1931 r. w święto 3 Maja uczestniczyła w liturgii ze swoim sztandarem, a po nabożeństwie odmówiła modlitwy za poległych o wolność ojczyzny oraz urządziła akademię z okazji święta Królowej Polski. Podobną aktywność wykazywało założone 14 kwietnia 1935 r. kółko eucharystyczne KSMŻ w Kramsku - uczestniczyło w adoracji wielkanocnej, organizowało dzień chorych w parafii, a wszystkie druhy z tego koła zapisały się do Koła Żywego Różańca⁶².

Osiągnięciem duchowieństwa i młodzieży diecezji włocławskiej, zwłaszcza okręgu kaliskiego było wybudowanie w 1935 r. Domu Młodzieży KSM w Kaliszu⁶³. W tym samym roku zakupiono też dom dla Centrali Diecezjalnej KSM we Włocławku, do czego w dużym stopniu przyczynili się księża: Wacław Kwarciański, Ludwik i Hipolit Wysokowscy, Józef Florczak, Feliks Gałeczki i mec. Kwasięborski⁶⁴. Z okazji poświęcenia Domu Młodzieży we Włocławku odbył się 4-5 września 1937 r. diecezjalny zlot stowarzyszeń żeńskich i męskich, które zawierzyły swoją działalność Najświętszemu Sercu Jezusowemu wobec cudownego Krucyfiksu Tumskiego we włocławskiej katedrze. Na okolicznościowej akademii młodzież przekazała swój dom w jubileuszowym darze (10-lecie sakry biskupiej) bp. K. Radońskiemu. Ordynariusz włocławski polecił, aby wszystkie oddziały w parafiach w czasie specjalnego nabożeństwa ponowiły takie ślubowanie, członkowie KSMM i KSMŻ przystąpili do komunii św., a w ognisku zawieszono obraz Serca Jezusowego⁶⁵.

Przed wybuchem II wojny światowej koła KSMM i KSMŻ istniały w zasadzie we wszystkich parafiach diecezji włocławskiej. Dowartościowaniem pracy wszystkich katolickich stowarzyszeń młodzieżowych była wizyta prymasa Polski kard. Augusta Hlonda w siedzibie związku we Włocławku (24 III 1935 r.)⁶⁶.

⁶¹ KDW, 28 (1934) s. 211-212, *Pielgrzymka okręgowa KSMŻ powiatu lipnowskiego do Skępego*.

⁶² Załuska, *Wieści z diecezji*, s. 222.

⁶³ Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie*, s.546

⁶⁴ K. Radoński, *O centralny Dom SMKM i Ż we Włocławku*, KDW, 29 (1935) s. 305; KDW, 30 (1936) s. 22, *Fundatorzy domu KSM*.

⁶⁵ „Jednodniówka diecezjalnej centrali”, s. 6, *Program poświęcenia domu katolickiej młodzieży*; K. Radoński, *Do księży asystentów KSMM i Ż*, KDW, 31 (1937) s. 227-228.

⁶⁶ KDW, 29, 1935 s. 117, *Prymas Polski w Centrali KSM*.

**THE CATHOLIC YOUTH ASSOCIATIONS IN THE DIOCESE
OF WŁOCŁAWEK IN THE YEARS 1918-1939**

Summary

After World War I in the Diocese of Kalisz and Kujawy and later (1925) of Włocławek, the Catholic youth was affiliated to the Association of Polish Youth (SMP in Polish) and its activity was based on general secretariats. Anybody between the ages of 14 and 25 could belong to the association. The members wore special uniforms and badges. The main objective of the association was primarily to bring up young people as intelligent and practising Catholics. This objective was achieved by organising conferences, seminars, courses, lectures, retreats, as well as establishing libraries, reading rooms, clubs, visiting museums, exhibitions and participating in concerts and celebrations.

General secretaries were successively the following priests W. Zawadzki, A. Radomski and S. Pietruszka. When in 1931 the Catholic Action was created, the Catholic Association of Polish Youth was incorporated into this organization. On 1 August 1934, associations and youth organizations were organized in the Diocesan Catholic Association of Male Youth and Catholic Association of Female Youth, which reported to the Diocesan Office. Each branch included different sections: Eucharistic, singing, theatrical, educational, literary and sports.

They organized diocesan and district gatherings (rallies). In the 1930s, the so called *Social Weeks* enjoyed great popularity. *Social Weeks* were the courses in practical skills combined with closed retreats, organized by particular districts, and even private individuals. Each year on the day of their patron Saint Stanislaus Kostka or the first Sunday after November 13, the Catholic Youth of the Diocese of Włocławek organized Youth Day, which was a kind of manifestation of Christian ideals. Young people took an active part in the Eucharistic Congresses in Kalisz and Sieradz, as well as the annual celebration of Christ the King and the liturgical life of their parishes. Before the outbreak of the Second World War, the Catholic Association of Male Youth and the Catholic Association of Female Youth existed virtually in all parishes in the Diocese of Włocławek.

Translated by Aneta Kiper